

บทที่ 6

บทสรุปและวิเคราะห์

การศึกษาเรื่องการก่อตัวของ“ความสัมพันธ์เชิงหนี้สิน”ในหมู่ชาวนาผู้ผลิตพืชพาณิชย์ เขตอำเภอแม่เมาะ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการศึกษาปัญหาปัญหาความยากจนของชาวนาไทยที่เป็นผลมาจากการเปลี่ยนผ่านสู่ความเป็นสังคมทุนนิยม โดยศึกษาประเด็นปัญหาหนี้สินของครัวเรือนชาวนาในสังคมชนบทไทยปัจจุบันที่ทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น จนทำให้ครัวเรือนชาวนาในชนบททั้งประเทศมีหนี้สินรวมกันถึงร้อยละ 80.34 พร้อมกันนั้นก็มีการหยิบยกปัญหาหนี้สินขึ้นมาเป็นประเด็นสาธารณะเรียกร้องต่อรัฐบาลเพื่อแก้ไขปัญหาอย่างจริงจังดังเช่นกรณีการเรียกร้องของกลุ่มเกษตรกรรายย่อยภาคอีสานให้รัฐบาลปลดปล่อยปัญหาหนี้สินของชาวนา เป็นต้น

ในขณะที่ปัญหาหนี้สินมีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นทุกขณะนั้น แต่องค์ความรู้ทางวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับปัญหาหนี้สินยังคงเน้นการศึกษาวิเคราะห์ปัญหาดังกล่าวแบบแยกส่วน และขาดการวิเคราะห์ปัญหาแบบมีพลวัต (dynamism) ตลอดจนไม่คำนึงถึงเงื่อนไข และมิติที่หลากหลายของปัญหา โดยเฉพาะเงื่อนไขทางด้านเศรษฐกิจและสังคมที่เกี่ยวข้องกับปัญหาหนี้สิน การวิเคราะห์ในแนวทางดังกล่าวทำให้องค์ความรู้ทางวิชาการไม่สามารถอธิบายให้เห็นรากเง้าของปัญหาที่แท้จริง ซึ่งทำให้การแก้ไขปัญหาหนี้สินที่ผ่านมาจึงดำเนินการแนวคิดเดิม ผลคือนอกจากไม่สามารถแก้ไขปัญหาหนี้สินได้แล้วแต่กลับทำให้ปัญหาหนี้สินได้ขยายตัวเพิ่มมากยิ่งขึ้นดังเช่นในปัจจุบัน

ดังนั้นการศึกษานี้จึงได้ยกระดับการทำความเข้าใจปัญหาหนี้สินไปสู่ระดับความสัมพันธ์ทางสังคมภายใต้กรอบคิด “ความสัมพันธ์เชิงหนี้สิน” (debt relation) ซึ่งเป็นอีกรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมการผลิตระหว่างชาวนากับกลุ่มทุนที่หลากหลายที่ได้ก่อตัวขึ้นมาตั้งแต่ช่วงการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่วิถีการผลิตแบบทุนนิยมและมีพัฒนาการที่สลับซับซ้อนขึ้นจนถึงปัจจุบัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการการก่อตัวของระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินในหมู่ชาวนาผู้ผลิตพืชพาณิชย์ และศึกษาถึงความสามารถในการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อของชาวนากลุ่มต่างๆ ว่ามีความแตกต่างกันอย่างไร และวิเคราะห์ว่าเมื่อครัวเรือนชาวนาถูกผนวกเข้าสู่ระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สิน แล้วนายทุนที่หลากหลายในฐานะกลุ่มเจ้าหนี้กับชาวนากลุ่มต่างๆ ในฐานะกลุ่มลูกหนี้มีปฏิสัมพันธ์กันอย่างไร โดยวิเคราะห์ผ่านกระบวนการจัดการเงินกู้ที่หลากหลายภายใต้ระบบความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยมโดยศึกษากระบวนการใช้ระบบ กลไก และเงื่อนไข ในการจัดการ

เงินกู้ การแบ่งปันผลประโยชน์ระหว่างกัน ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจในรูปแบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินที่ปรากฏอยู่ในสังคมชาวนา

โดยงานศึกษานี้ได้ประยุกต์กรอบแนวคิดทฤษฎีทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมชาวนาประเทศโลกที่สาม ตามแนวคิดวิถีการผลิตแบบทุนนิยมส่วนรอบข้าง(peripheral capitalist mode of production) เพื่อศึกษากระบวนการก่อตัวของปัญหาหนี้สิน และปัญหาความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากรในการผลิตและตลาด (access and control of resources) ของสังคมชาวนา และใช้แนวความคิดความสัมพันธ์ทางสังคมการผลิตแบบทุนนิยม (social relation of production) เพื่อเข้าใจระบบความสัมพันธ์ที่หลากหลายในสังคมชาวนาไทยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการจัดการเงินกู้ของชาวนา โดยศึกษาปรากฏการณ์ในชุมชนที่มีสถานการณ์ปัญหาหนี้สินรุนแรง 1 ชุมชน ได้แก่ชุมชนบ้านดง อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่ พร้อมกับได้แบ่งครัวเรือนออกเป็น 3 กลุ่มด้วยกันคือ ครัวเรือนชาวนารวย จำนวน 9 ครัวเรือน ครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลาง จำนวน 24 ครัวเรือน และครัวเรือนชาวนายากจนหรือไร้ที่ดินจำนวน 43 ครัวเรือน รวมครัวเรือนชาวนาที่นำมาเป็นกลุ่มตัวอย่างสำหรับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จำนวน 76 ครัวเรือน

สำหรับวิธีการศึกษาได้ใช้ทั้งวิธีการศึกษาวิเคราะห์เชิงปริมาณได้แก่การวิเคราะห์ข้อมูลทางเศรษฐกิจ และข้อมูลสินเชื่อของครัวเรือน และการศึกษาวิเคราะห์เชิงคุณภาพได้แก่การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และสัมภาษณ์เชิงลึกกับครัวเรือนชาวนาในชุมชน ในกลุ่มถูกหนี้และเจ้าของเงินกู้ในฐานะเจ้าหนี้ เพื่อให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์ภายใต้รูปแบบการเข้าถึง และการจัดการเงินกู้

6.1 ข้อค้นพบที่สำคัญ

จากการศึกษาวิเคราะห์ประเด็นปัญหาหนี้สินดังกล่าวได้ข้อค้นพบที่สำคัญคือ

6.1.1 พัฒนาการการก่อตัวของภาวะหนี้สินในชุมชน

จากการศึกษาทำให้ทราบว่าภาวะหนี้สินในหมู่ชาวนาผู้ผลิตพืชเชิงพาณิชย์ ได้ก่อตัวขึ้นท่ามกลางกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ โดยเกิดจากการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตแบบยังชีพ (self-subsistence economy) เข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ (cash crop economy) ภายใต้การขยายตัวของระบบทุนนิยมจากภายนอก และการแทรกแซงอำนาจรัฐที่มีต่อชุมชน ตั้งแต่ยุคเริ่มต้นการก่อตัวของชุมชนเป็นต้นมาทำให้ชาวนาที่สามารถเข้าถึงปัจจัยการผลิตคือที่ดิน แรงงาน และเข้าถึงอำนาจรัฐได้ดีกว่าสามารถพัฒนาสะสมทุนและที่ดินรวมทั้งเข้าถึงและควบคุมระบบตลาดได้บางส่วน ในขณะที่ชาวนาที่ไม่สามารถเข้าถึงปัจจัยการผลิตและอำนาจรัฐได้เริ่มต้นเข้าสู่ภาวะพึ่งพาในเรื่องที่ดิน และปัจจัยการผลิตประเภททุน กับครัวเรือนชาวนารวย โดยรูปแบบหลักของความ

สัมพันธ์ทางสังคมที่มีส่วนเกื้อหนุนส่งเสริม การผลิตในวิถีใหม่ที่มีอิทธิพลในยุคเริ่มต้นคือระบบความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ (patron – client relation) ที่ชาวนารวยเป็นผู้อุปถัมภ์ และได้ใช้แรงงานของชาวนาจนเป็นเครื่องแลกเปลี่ยน

ต่อมาผู้ที่สามารถเข้าถึงที่ดินและสะสมทุนโดยอาศัยระบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ให้เป็นประโยชน์ ได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบเพิ่มความได้เปรียบในปัจจัยการผลิตและสะสมทุนมากขึ้นผ่าน ความสัมพันธ์เชิงค่าเช่า (rent relation) เนื่องจากครัวเรือนชาวนามีความต้องการผลผลิตเพื่อแลกเปลี่ยนเป็นเงินสดมากยิ่งขึ้น และแรงงานสำหรับการบุกเบิกที่ดินแปลงใหม่ๆ มีความสำคัญน้อยลง ทำให้ครัวเรือนชาวนาฐานะร่ำรวยหรือผู้ให้เช่าได้เรียกเก็บมูลค่าส่วนเกินในรูปค่าเช่าที่ดินจากครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางและยากจนผ่านผลผลิต(commodity)ที่เป็นข้าว และนำผลผลิตดังกล่าวออกขายในตลาด ภายใต้ระบบความสัมพันธ์เชิงค่าเช่าในช่วงระยะแรกนี้ยังมีลักษณะความยืดหยุ่นในด้านการแลกเปลี่ยนค่อนข้างมาก แต่อย่างไรก็ตามในช่วงระยะเวลาเดียวกันนี้ชาวนารวยก็ได้สะสมทุนในฐานะผู้เข้าถึงการตลาดด้วยการเป็นผู้ประกอบการขนส่งและมีความสัมพันธ์กับพ่อค้าคนจีนในชุมชนเมืองทำให้สามารถสร้างกำไรจากการค้าขายข้าวสารและปัจจัยการบริโภคได้ด้วยการผันตัวเองเข้าสู่การประกอบการธุรกิจและการตลาดที่สามารถสร้างความเหนือกว่าในทุกด้านเมื่อเทียบกับการผลิตพืชพาณิชย์ ก่อให้เกิดกระบวนการแยกความแตกต่างระหว่างชาวนาด้วยกันเองเป็นชาวนารวย ชาวนาฐานะปานกลางและ ชาวนาฐานะยากจน

ต่อมาเมื่อระบบการผลิตพืชพาณิชย์ได้เพิ่มความเข้มข้นในด้านการใช้ทุนมากยิ่งขึ้น ทำให้ครัวเรือนชาวนากลุ่มต่างๆ ต้องการเงินสดเพื่อการผลิตและการลงทุนในระบบตลาด ส่งผลให้ระบบความสัมพันธ์เชิงค่าเช่าได้เปลี่ยนรูปแบบจากการเก็บค่าเช่าเป็นผลผลิตมาเป็นเงินสด และเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่ทำให้การผลิตพืชเชิงพาณิชย์ของชาวนาฐานะยากจนต้องเพิ่มต้นทุนการผลิตเป็นต้นทุนเพื่อเข้าถึงปัจจัยการผลิต และเมื่อผลผลิตพืชพาณิชย์ออกสู่ตลาดก็ต้องประสบกับภาวะขาดทุนจากการขายสินค้าทำให้อยู่ในภาวะหนี้สินมากขึ้น โดยเฉพาะในหมู่ครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนที่ผลิตพืชเชิงพาณิชย์กับสินเชื่อระบบจึงก่อตัวขึ้นระหว่างชาวนาฐานะยากจนในฐานะลูกหนี้กับชาวนารวยในฐานะเจ้าหนี้ โดยมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบจากการให้กู้ยืมเก็บเงินต้นและดอกเบี้ยเป็นผลผลิตที่มีลักษณะยืดหยุ่น มาเป็นการให้กู้ยืมและเรียกเก็บเงินต้นพร้อมดอกเบี้ยเป็นตัวเงินที่มีลักษณะเป็นทางการมากยิ่งขึ้น

ภายหลังเมื่อมีการขยายตัวของสินเชื่อในระบบเข้าสู่ชุมชน ครัวเรือนชาวนารวยได้อาศัยเงื่อนไขความสามารถในการครอบครองปัจจัยการผลิต ระบบตลาด และอำนาจรัฐ สามารถเข้าถึงแหล่งสินเชื่อในระบบโดยเฉพาะกับ ธ.ก.ส. ได้ดีกว่าครัวเรือนชาวนากลุ่มอื่นๆ ทำให้สามารถกู้เงินมาลงทุนประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรโดยเฉพาะการค้าข้าวสาร การเปิดโรงสี การเปิดร้านค้า

วัตถุประสงค์การเกษตรมากยิ่งขึ้น และการนำเงินกู้ในระบบที่มีอัตราดอกเบี้ยต่ำมาให้ครัวเรือนชาวนากลุ่มอื่นๆ ในชุมชนกู้ยืมโดยเรียกเก็บอัตราดอกเบี้ยในอัตราสูง ทำให้ครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนต้องพึ่งพิงทั้งที่ดิน และเงินทุนจากชาวนาฐานะร่ำรวยจึงต้องอยู่ในภาวะเสียเปรียบไม่สามารถสะสมทุนจากการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ได้ ต้องเข้าสู่รูปแบบการผลิตซ้ำแบบธรรมดาในภาคเกษตรต่อไป และเมื่อ ธ.ก.ส. ได้ขยายการให้บริการกับกลุ่มชาวนากลุ่มต่างๆ ทำให้ภาวะหนี้สินในหมู่ครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลาง และยากจนจึงได้ขยายตัวเพิ่มมากยิ่งขึ้น ก่อให้เกิดความต้องการการเข้าถึง และการได้ประโยชน์จากระบบสินเชื่อแต่ละกลุ่มชาวนาแตกต่างกัน รูปแบบหนี้สินของแต่ละกลุ่มครัวเรือนจึงมีความแตกต่างกัน และเมื่อเมื่อมีการขยายตัวของระบบทุนนิยมฟองสบู่พร้อมกับการขยายตัวของระบบบริโภคนิยม ทำให้ภาวะหนี้สินในหมู่ครัวเรือนชาวนาโดยเฉพาะครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางและครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนเพิ่มมากยิ่งขึ้นเนื่องจากครัวเรือนเหล่านี้บางส่วนต้องสูญเสียที่ดิน และมีความต้องการการบริโภคที่ต้องใช้เงินสดเพิ่มมากยิ่งขึ้น โดยสรุปแล้วจากการศึกษาพบว่า การก่อตัวของระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินเกิดขึ้นจากเงื่อนไขหลายประการคือ

ประการแรก ได้แก่ เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ของชุมชนที่สำคัญคือความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากรของชาวนาที่สำคัญคือ ที่ดิน ผู้ที่ได้เปรียบได้อาศัยเงื่อนไขนี้สร้างระบบอุปถัมภ์กับครัวเรือนชาวนาจนภายในชุมชนที่ไม่มีที่ดิน ต้องเข้าสู่ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับครัวเรือนชาวนารวยเหล่านี้ ข้อจำกัดในการเข้าถึงและครอบครองที่ดินได้ส่งผลให้ระบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์พัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็ว และต่อมาได้สถาปนากลายเป็นความสัมพันธ์เชิงค่าเช่าโดยเฉพาะระหว่างชาวนาเช่า และผู้ให้เช่าซึ่งมีฐานะดีและมีที่ดินมาก อันนำไปสู่การเสียเปรียบในระบบการเช่าชาวนา ต้องผลิตภายใต้ระบบความสัมพันธ์เชิงค่าเช่า ต่อมาเมื่อค่าเช่าได้ถูกแปรเปลี่ยนมาเป็นตัวเงิน หรือหากไม่เป็นตัวเงินก็ต้องเป็นข้าวซึ่งเป็นผลผลิตหลักที่ได้ที่สามารถคำนวณเป็นเงินหรือเปลี่ยนเป็นเงินได้ในภายหลัง ระบบการเช่าชาวนาในรูปแบบนี้เองทำให้ชาวนาผู้เช่าเสียเปรียบในกระบวนการผลิตมากยิ่งขึ้น และเข้าสู่ความสัมพันธ์เชิงหนี้สินกับเจ้าของที่ดิน และเจ้าหนี้รายอื่นๆ ที่ชาวนาจำต้องกู้หนี้ยืมสินมาลงทุน หรือนำมาบริโภคในครัวเรือน

ประการที่สอง พบว่าการก่อตัวของระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินในชุมชนบ้านดงเกิดขึ้นจากการขยายตัวทุนนิยมที่มาในรูปแบบของการผลิตพืชพาณิชย์ การขยายตัวของนายทุนเงินกู้ และการเสียเปรียบในด้านตลาด กล่าวคือระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ เป็นกลไกสำคัญที่ผลักดันให้การผลิตของครัวเรือนชาวนาต้องพึ่งพิงปัจจัยการผลิตเกือบทุกอย่างจากภายนอก จนทำให้ชาวนาต้องกู้หนี้ยืมสินเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้เกิดกระบวนการผนวกครัวเรือนชาวนาเข้าสู่วงจรการหมุนเวียนของทุนมากยิ่งขึ้น หรือชาวนาไม่สามารถผลิตได้เลยหากไม่พึ่งพาปัจจัยการผลิต ซึ่งสภาพแห่งการพึ่งพิงปัจจัยการผลิตของ

ชาวนาตัวเองเป็นสาเหตุประการสำคัญให้ต้องเข้าสู่กระบวนการผูกสัมพันธ์กับบรรดาเจ้าหนี้ทั้งในระบบและนอกระบบที่แฝงตัวเข้ามาในชุมชนในรูปแบบที่หลากหลาย การผลิตเชิงพาณิชย์คือกระบวนการผนวกครัวเรือนชาวนาเข้าสู่วงจรการหมุนเวียนของทุน ถือว่าเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ชาวนาในชุมชนบ้านคงเข้าสู่ระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินที่นอกจากจะเกิดขึ้นจากการเสียเปรียบในด้านความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างชาวนากับกลุ่มทุนในระดับต่างๆ ในประเด็นการเข้าถึงปัจจัยการผลิตที่ไม่เท่าเทียมแล้ว ยังปรากฏว่าการที่กลุ่มชาวนาไม่สามารถควบคุมระบบการตลาด ทำให้ขาดทุนและเกิดสภาพหนี้สินขึ้น คือการที่ชาวนาเมื่อเข้าสู่ระบบความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยมยังคงประสบกับสภาพที่เรียกว่า "แรงบีบคั้นจากการผลิตซ้ำแบบธรรมดา" (the simple reproduction squeeze) ซึ่งเป็นประวัติศาสตร์การหมุนเวียนของทุนนิยมในสังคมชาวนา การผลิตและการตลาดของชาวนาจะได้รับผลกระทบจากความสัมพันธ์ในการผลิตเชิงสินค้าโดยเศรษฐกิจภายในครัวเรือนของชาวนาเมื่อทำการผลิตจะทำให้เกิดการเพิ่มต้นทุนการผลิตขณะเดียวกัน ก็ลดผลตอบแทนต่อแรงงานลง กระบวนการดังกล่าวนี้ได้ทำให้ชาวนาต้องเข้าไปอยู่ในวงจรการหมุนเวียนของทุนมากยิ่งขึ้น ชาวนาต้องขยายเวลาการทำงานออกไปมากยิ่งขึ้น มีการใช้แรงงานเร่ร่อนมากขึ้น แต่ผลตอบแทนที่ได้รับกลับลดลง (ผลตอบแทนต่อแรงงาน) ทำให้ชาวนาต้องขยายการผลิตออกไปมากขึ้น (ในรอบต่อไป) พร้อมๆกับการบีบรัดตัวเองให้ใช้แรงงานมากขึ้นผลกระทบแรงบีบคั้นจากการผลิตซ้ำแบบธรรมดาดังกล่าว

ประการที่สาม ภาวะหนี้สินในยุคปัจจุบันในชุมชนบ้านคงได้ถูกซ้ำเติมจากการขยายตัวของระบบทุนนิยมฟองสบู่ และการเข้ามาของการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานของรัฐในชุมชน พร้อมทั้งการขยายตัวของระบบบริโภคนิยม ซึ่งผลักดันทำให้ชาวนาส่วนหนึ่งต้องสูญเสียที่ดินซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตไปเพื่อแลกกับเงินทุน แต่ท้ายสุดต้องประสบปัญหาการจัดการเงินทุนที่ล้มเหลวและสร้างหนี้สินมากขึ้นกว่าเดิม

โดยสรุปแล้วเงื่อนไขสำคัญปัญหาหนี้สินของเกษตรกร ในชุมชนบ้านคง และชุมชนชนบทไทยโดยทั่วไปนั้นเกิดขึ้นจากกระบวนการผนวกระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมของชาวนาเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจฟิวดัลลิสต์สมัยใหม่ การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางการผลิตดังกล่าวได้ผนวกชาวนาเข้าสู่วงจรการหมุนเวียนของทุน เป็นการทำลายระบบเศรษฐกิจแบบธรรมชาติ ซึ่งเป็นระบบการผลิตมูลค่าการใช้เป็นหลัก โดยการขยายตัวของความสัมพันธ์ทางการผลิตและการแลกเปลี่ยนสินค้าทำให้วงจรการผลิตซ้ำของระบบเศรษฐกิจแบบธรรมชาติถูกทำลายลงไป ชาวนาไม่สามารถดำเนินการผลิตได้เองโดยอิสระจำเป็นต้องพึ่งพาปัจจัยทุนจากนายทุนที่หลากหลายโดยเฉพาะในลักษณะของหนี้สิน

6.1.2 ความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อ

จากการที่ชาวนาในชุมชนบ้านดงถูกผลักดันให้เข้าสู่ระบบการผลิตและตลาดเชิงพาณิชย์ ด้วยเงื่อนไขที่หลากหลายแล้ว การที่ครัวเรือนเหล่านี้ต้องอยู่ภายใต้ภาวะพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก นั้นได้เป็นแรงผลักดันให้ครัวเรือนชาวนาต้องการเงินทุนหรือสินเชื่อเพื่อนำมาลงทุนในกระบวนการผลิต และใช้ในการผลิตทดแทนชิ้นใหม่สำหรับพลังแรงงาน แต่อย่างไรก็ตามจากการศึกษาพบว่าความต้องการเงินกู้ของชาวนากลุ่มต่างๆ หากว่าจะได้รับการสนองตอบจากนายทุนผู้กุมเงินกู้ อย่างทันทีทันใดไม่ เนื่องจากความต้องการที่แท้จริงของนายทุนเงินกู้คือเงินต้น และอัตราดอกเบี้ยที่ได้รับการผลิตถือว่าเป็นมูลค่าส่วนเกินของชาวนาที่ได้มาจากการบีบคั้นแรงงานของตน ดังนั้นสิ่งที่นายทุนเงินกู้ต้องสร้างขึ้นคือ เงื่อนไขกำกับกับการเข้าถึงแหล่งเงินกู้ของนายทุนกลุ่มต่างๆ ซึ่งเงื่อนไขที่สร้างขึ้นมีทั้งที่เป็นเงื่อนไขแบบเป็นทางการในรูปของสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษร หรือการดำเนินการตามที่กฎหมายกำหนด หรือเงื่อนไขที่ตั้งขึ้นอย่างไม่เป็นทางการของนายทุนเงินกู้ในระบบ สิ่งเหล่านี้ได้เป็นเครื่องมือกำกับให้ลูกค้าที่สังกัดแต่ละกลุ่มครัวเรือนเข้าถึงแหล่งเงินกู้ที่มีลักษณะที่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นลักษณะของเงินทุน ลักษณะของสัญญา การกำกับดูแลการใช้จ่ายจัดการเงินกู้ ระยะเวลาและอัตราดอกเบี้ยที่แตกต่างกัน ตลอดจนความเคร่งครัดในการติดตามหนี้ที่แตกต่างกัน ซึ่งเงื่อนไขเหล่านี้ส่งผลให้ชาวนากลุ่มต่างๆ เข้าถึงลักษณะเงินกู้ที่มีคุณภาพแตกต่างกัน และมีผลต่อการจัดการสินเชื่อของครัวเรือนชาวนาในอนาคต

ท่ามกลางภาวะยากลำบากในการเข้าถึงระบบสินเชื่อนั้น ปรากฏว่าชาวนากลุ่มต่างๆ พยายามที่จะหิบบกเอาเครื่องมือกลไก หรือสร้างเงื่อนไขที่หลากหลายในการ สร้างเครดิตและรักษาเครดิต ให้เกิดขึ้นกับตนเอง เพื่อเป็นหนทางในการเข้าถึงแหล่งเงินกู้ที่เอื้อประโยชน์กับตนเองมากที่สุด เช่นการใช้เงื่อนไขทางเศรษฐกิจโดยพยายามเสนอความได้เปรียบในการครอบครองปัจจัยการผลิตที่สำคัญคือที่ดินเพื่อนำมาเป็นหลักทรัพย์ค้ำประกันการกู้ยืม การใช้การรวมกลุ่มชาวนาด้วยกันเพื่อเข้าถึงแหล่งสินเชื่อเช่น กลุ่มลูกค้า ธ.ก.ส. หรือการพยายามสร้างภาพพจน์ที่ดี การเป็นผู้ประกอบการที่ดี มีความซื่อสัตย์ หรือการใช้ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม เช่นการสร้างเครือข่ายกับกลุ่มทุนเพื่อเข้าถึงแหล่งสินเชื่อ การอาศัยอำนาจรัฐท้องถิ่นเพื่อเข้าถึงแหล่งทุนที่มีอัตราดอกเบี้ยต่ำหรือปลอดดอกเบี้ย การอิงแอบระบบอุปถัมภ์เพื่อสามารถใช้ผู้อุปถัมภ์นำพาตนเองเข้าสู่เงินกู้ หรือการจัดตั้งกลุ่มหรือองค์กรเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนในกรณีที่ไม่สามารถเข้าถึงแหล่งสินเชื่อจากภายนอกได้

แม้จะมีเงื่อนไขที่หลากหลายในการหิบบกมาสร้าง ความมีเครดิต เพื่อให้สามารถเข้าถึงแหล่งสินเชื่อก็ตาม แต่เชื่อว่าชาวนาทุกคนจะมีโอกาสนำเครื่องมือกลไกหรือเงื่อนไขเหล่านั้นมาเอื้อประโยชน์ให้กับตนเองได้เต็มที่ ไม่ โดยเฉพาะครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางและครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนนั้นมีความด้อยกว่าในการเข้าถึงเงื่อนไขดังกล่าวข้างต้น ในขณะที่ครัวเรือนชาวนาฐานะร่ำรวย

สามารถนำเงื่อนไขดังกล่าวมาสร้างความได้เปรียบในการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อ ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำระหว่างครัวเรือนชาวนากลุ่มต่างๆ ในการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อ โดยเฉพาะครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนต้องประสบกับความยากลำบากเป็นอย่างมากในการเข้าถึงสินเชื่อที่มีกำหนดระยะเวลาการส่งชำระคืนเงินต้นยาวนาน และมีอัตราดอกเบี้ยต่ำ เนื่องจากขาดเงื่อนไขที่สำคัญหลายประการ เป็นต้นว่าไม่มีที่ดินในครอบครองที่เพียงพอต่อการค้ำประกันเงินกู้ ไม่สามารถสร้างสายสัมพันธ์กับบุคคลที่จะเอื้อประโยชน์ให้กับตนเอง สิ่งเหล่านี้เป็นพลังผลักดันให้ชาวนาฐานะยากจนและฐานะปานกลางเข้าสู่แหล่งเงินทุนนอกระบบที่มีอัตราดอกเบี้ยสูง และมีกำหนดระยะเวลาการใช้คืนเงินต้นสั้น หรือแหล่งเงินกู้ที่มีความยืดหยุ่นน้อย เช่นการกู้เงินในลักษณะการขายฝาก ซึ่งท้ายสุดทำให้ครัวเรือนชาวนาบางส่วนต้องสูญเสียที่ดิน และประสบปัญหาไม่สามารถชำระหนี้ได้ ส่งผลให้ครัวเรือนชาวนากลุ่มนี้ต้องเข้าสู่วงจรความล้มพันธ์เชิงหนี้สิน ที่เสียเปรียบเจ้าหน้าที่เพิ่มมากยิ่งขึ้น

6.1.3 ปัญหาการจัดการเงินกู้ภายใต้ระบบความล้มพันธ์เชิงหนี้สิน

เนื้อหาหลักของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้คือต้องการศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มทุนที่หลากหลายในฐานะเจ้าหนี้ ทั้งในระบบและนอกระบบ กับชาวนากลุ่มต่างๆ ในฐานะลูกหนี้ โดยพยายามวิเคราะห์หารูปแบบความล้มพันธ์เชิงหนี้สินระหว่างเจ้าหนี้และลูกหนี้ โดยพิจารณาผ่านปรากฏการณ์การจัดการเงินกู้ของชาวนากลุ่มต่างๆ ทั้งนี้เพื่อตอบคำถามว่าภายใต้ระบบความล้มพันธ์เชิงหนี้สินนั้นส่งผลต่อกระบวนการจัดการเงินทุนในการผลิตและตลาดต่อชาวนาในฐานะลูกหนี้แตกต่างกันอย่างไร อันจะนำไปสู่ความเข้าใจรากเหง้าของปัญหานี้สินได้

จากการศึกษาปรากฏว่าภายใต้วิธีการผลิตแบบทุนนิยมของชาวนาในชุมชนบ้านดงนั้น ความสามารถในการจัดการเงินกู้หรือการจัดการเงินทุนของครัวเรือนชาวนากลุ่มต่างๆ มีความแตกต่างกัน โดยได้ข้อค้นพบหลายประการที่น่าสนใจกล่าวคือ ระบบความล้มพันธ์เชิงหนี้สินเป็นระบบความล้มพันธ์ที่ถูกหนี้อยู่ในฐานะเป็นผู้ผลิตมูลค่าส่วนเกินจากเงินทุนที่ได้รับจากกลุ่มเจ้าหนี้แล้วนำส่วนเกินนั้นจัดสรรให้กับเจ้าหนี้ในรูปของดอกเบี้ยแก่เจ้าหนี้ผู้ครอบครองเงินทุน หรือในอีกแง่หนึ่งนั้นกลุ่มเจ้าหนี้ได้อาศัยความสามารถในการจัดการเงินทุนของชาวนาเพื่อสร้างมูลค่าส่วนเกินให้กับเงินทุนที่ตนเองครอบครองโดยได้รับส่วนแบ่งเป็นดอกเบี้ยพร้อมกับอาศัยระบบสินเชื่อเป็นเครื่องมือสร้างระบบความล้มพันธ์เชิงหนี้สิน ซึ่งจากการที่ความสามารถในการจัดการเงินกู้ของชาวนามีแตกต่างกัน ได้ส่งผลให้รูปแบบความล้มพันธ์เชิงหนี้สินระหว่างชาวนากลุ่มต่างๆ มีลักษณะแตกต่างกันไปด้วย

เงื่อนไขที่ทำให้ชาวนาประสบผลสำเร็จหรือล้มเหลวจากการจัดการเงินกู้ซึ่งมีผลต่อภาวะหนี้สินในหมู่ชาวนานั้น จากการศึกษาที่ผ่านมาทำให้ทราบว่าสาเหตุของปัญหานี้สินไม่ใช่

เรื่องเกี่ยวกับประสิทธิภาพในการผลิตของครัวเรือนชาวนาค้า หรือมีการลงทุนต่ำ เพียงประการเดียว ไม่ สาเหตุของปัญหานี้สืบเนื่องจากการศึกษาในชุมชนนั้นมีความหลากหลาย โดยภายใต้เงื่อนไขของชุมชนบ้านคงปรากฏว่ามีเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จหรือล้มเหลวในการจัดการเงินกู้ภายใต้ระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินถึง 8 เงื่อนไข (ปรากฏในบทที่ 5) โดยทุกเงื่อนไขมีความเกี่ยวข้องกับการขยายตัวของระบบทุนนิยมและการขยายตัวของอำนาจรัฐในการแทรกแซงกระบวนการควบคุมและการจัดการทรัพยากรของชุมชน โดยเฉพาะการภายใต้ขยายตัวของระบบการผลิตพืชเชิงพาณิชย์นั้น ทำให้ครัวเรือนชาวนาต้องพึ่งพาปัจจัยทุนสำหรับเข้าถึงปัจจัยการผลิต แรงงานรับจ้าง และระบบตลาดที่มีการรวมกลุ่มผูกขาดด้านการกำหนดราคา ค่อนข้างสูง

ดังนั้นการกู้เงินมาเพื่อการลงทุนในการผลิตภาคเกษตร โดยเฉพาะการลงทุนในการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ ของชาวนาไม่ว่าจะเป็นชาวนาฐานะปานกลาง และฐานะยากจนนั้น จึงไม่ได้แก้ไขปัญหาความยากจนหรือปัญหานี้สืบให้กับครัวเรือนชาวนา โดยเฉพาะชาวนาขนาดเล็กที่ดำเนินการผลิตในภาคเกษตรภายใต้เงื่อนไขที่ตนเองไม่สามารถเข้าถึงและครอบครองปัจจัยการผลิต และการตลาดได้ ในทางตรงกันข้ามการกู้เงินกลับส่งผลให้ต้องแบกรับภาระการชำระหนี้และอัตราดอกเบี้ยอีกด้วย และเมื่อการผลิตประสบภาวะขาดทุนอย่างต่อเนื่อง ภาวะพึ่งพิงเงินกู้จึงมีเพิ่มมากขึ้นทุกขณะ ดังนั้นภายใต้บริบทการผลิตเชิงพาณิชย์นั้นครัวเรือนชาวนาขนาดเล็กจะหลุดพ้นจากวงจรความสัมพันธ์เชิงหนี้สินได้ยากมาก ในขณะที่ระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินนี้ เจ้าหนี้กับได้รับผลตอบแทนค่อนข้างแน่นอนจากการผลิตของชาวนาทั้งในภาคเกษตร เช่นครัวเรือนชาวนาฐานะยากจน หรือการผลิตนอกภาคการเกษตร เช่นกลุ่มครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางบางส่วน หรือกลุ่มครัวเรือนชาวนารวย ซึ่งผลตอบแทนที่ลูกหนี้ได้รับนั้นขึ้นอยู่กับความสามารถเข้าถึงเงื่อนไขต่างๆ ได้มากน้อยแค่ไหนดังได้เสนอไว้แล้ว และจากการศึกษาความสามารถในการจัดการเงินกู้ของชาวนากลุ่มต่างๆ ได้ข้อสรุปดังนี้

1) โอกาสในการขยายทุนของชาวนารวย

ผลการจัดการเงินทุนของชาวนารวยในฐานะกลุ่มลูกหนี้ภายใต้ระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สิน ส่วนใหญ่ลงเอยด้วยความสามารถในการชำระหนี้ได้และมีเงินสะสมพร้อมจะนำไปขยายการลงทุนต่อไปได้ (extended capital) โดยวิธีขยายทุนนอกภาคการเกษตรหรือการผลิตซ้ำแบบขยาย (extended reproduction) ในภาคการเกษตรโดยลงทุนร่วมกับชาวนาเช่าเพื่อลดความเสี่ยงต่อภาวะขาดทุน นอกจากนี้โดยชาวนารวยได้เฉพาะการอาศัยเงื่อนไขความเหนือกว่าในการเข้าถึง และควบคุมปัจจัยการผลิตและการตลาด โดยเฉพาะปัจจัยการผลิตที่ดิน แล้วนำมาเป็นกลไกสร้างระบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์และความสัมพันธ์เชิงค่าเช่า (rent relation) กับครัวเรือนชาวนา

ฐานะยากจน เพื่อเป็นฐานสำหรับการดักตวงเอาผลประโยชน์ในรูปค่าเช่าจากครัวเรือนชาวนากลุ่มอื่นๆ โดยเฉพาะจากครัวเรือนชาวนาฐานะยากจน และที่สำคัญนอกจากนี้ยังอาศัยความเหนือกว่าในการสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มนายทุนเงินกู้ หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐและใช้เงื่อนไขการครอบครองที่ดินที่เหนือกว่า ทำให้สามารถเข้าถึงแหล่งสินเชื่อในระบบได้ดีกว่าชาวนากลุ่มอื่นๆ เพื่อนำเงินกู้ที่ได้มาลงทุนในกิจกรรมต่างๆ ได้อย่างพอเพียง และสามารถประกอบกิจการผ่นตนเองเป็น เจ้าหนี้ในระบบ ขณะเดียวกัน นำเงินกู้ที่ได้รับมาปล่อยกู้ให้กับชาวนาฐานะยากจนที่ไม่สามารถเข้าถึงสินเชื่อในระบบได้ เพื่อรับผลประโยชน์ในรูปดอกเบี้ยจากเงินกู้ที่นำมาปล่อยกู้

การที่ชาวนารวยสามารถขยายทุนสู่อาชีพนอกภาคเกษตร โดยเฉพาะอาชีพค้าขายในระบบตลาด เป็นเพราะการที่ชาวนารวยมีเงินทุนสะสมและปัจจัยการผลิตครอบครองเพียงพอ รวมทั้งมีความสามารถในการสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มนายทุนนอกชุมชน ทำให้สามารถประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตรซึ่งมีภาวะเสี่ยงต่อการขาดทุนต่ำได้ดีกว่าชาวนากลุ่มอื่นๆ ดังนั้นการผลิตภายใต้ระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สิน จึงเป็นระบบความสัมพันธ์ที่มีส่วนเอื้ออำนวยประโยชน์ในการสะสมทุนให้กับกลุ่มครัวเรือนชาวนารวย ซึ่งมีผลทำให้ชาวนารวยมีอิสระจากวงจรความสัมพันธ์เชิงหนี้สินได้ค่อนข้างสูง รูปแบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินระหว่างชาวนารวยกับเจ้าหนี้ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเจ้าหนี้ในระบบจึงปรากฏออกมาในรูปแบบของ ระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินแบบพึ่งพาอาศัยกัน (Interdependent debt relation) แต่อย่างไรก็ตามกระบวนการผลิตของครัวเรือนชาวนารวยยังคงดำเนินอยู่ภายใต้วงจรการหมุนเวียนของทุนอยู่เพียงแต่มีโอกาสและช่องทางในการสร้างความอิสระการตัดสินใจในกระบวนการผลิตระดับหนึ่งเท่านั้นเอง

2) ข้อจำกัดในการสะสมทุนของชาวนาฐานะปานกลาง

สำหรับการจัดการเงินกู้หรือเงินทุนของชาวนาฐานะปานกลางภายใต้ระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินนั้น ผลของการจัดการเงินกู้ยู่ที่ก้ำกึ่งระหว่างความสำเร็จและความล้มเหลว กล่าวคือเงื่อนไขที่ทำให้ชาวนากลุ่มนี้ประสบความสำเร็จในการจัดการเงินกู้คือการยึดรูปแบบการจัดการนอกการผลิตพืชเชิงพาณิชย์หรือการค้า ในฐานะพ่อค้าคนกลางรายย่อย โดยเฉพาะการขายข้าวสารหน้าโรงสี สำหรับกลุ่มครัวเรือนชาวนาที่ประสบกับภาวะขาดทุนจากการจัดการหรือความล้มเหลว ส่วนใหญ่เกิดขึ้นภายใต้การ จัดการในรูปแบบการผลิตพืชเชิงพาณิชย์เป็นอาชีพหลัก โดยภาวะขาดทุนจากการผลิตพืชเชิงพาณิชย์นั้นเกิดขึ้นจากเงื่อนไขการที่ชาวนากลุ่มนี้ไม่สามารถขยายทุนเข้าสู่อาชีพนอกภาคการผลิตพืชพาณิชย์ได้ เนื่องจากขาดแคลนปัจจัยการผลิตโดยเฉพาะเงินทุนหรือลักษณะของเงินทุนที่กู้ได้มีไม่พอเพียงสำหรับลงทุนในอาชีพใหม่ๆ ได้ หรือมีหนี้สินเดิมค่อนข้างมากทำให้มีภาระในการชำระหนี้สินเดิมสูง ที่สำคัญมีความสามารถเข้าถึงและควบคุมปัจจัยทุน

สำหรับประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรไม่ว่าจะเป็นระบบการขนส่ง การเข้าถึงระบบตลาดน้อยกว่า
ชาวนารวย เป็นต้น

ในกรณีครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางที่ประสบความสำเร็จในการจัดการเงินกู้
ภายใต้ระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินนั้นส่วนใหญ่แล้วจะยึดอาชีพธุรกิจการตลาดเป็นรูปแบบลง
ทุนหลักโดยพยายามหลีกเลี่ยงภาวะขาดทุนจากการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ โดยเฉพาะการปลูกข้าว
สาเหตุที่ชาวนากลุ่มนี้สามารถขยายทุนประกอบอาชีพนอกภาคการผลิตการเกษตร ได้เกิดขึ้นจาก
เงื่อนไขที่สำคัญคือความสามารถในการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อในระบบที่ดีกว่า และได้ปริมาณเงินกู้พอ
เพียงสำหรับการลงทุนซึ่งมีระยะเวลาการผ่อนชำระยาวนาน มีอัตราดอกเบี้ยต่ำ ลักษณะการปิดรัด
หรือเร่งรัดให้ชำระหนี้จากเจ้าหนี้ค่อนข้างน้อย นอกจากนี้ชาวนากลุ่มนี้ยังมีอัตราส่วนการใช้จ่ายเพื่อ
การลงทุนมากกว่าการใช้จ่ายที่ไม่ก่อให้เกิดการลงทุน และที่สำคัญปริมาณของหนี้สินเดิมที่ชาวนา
เหล่านี้มีน้อย หรือแม้จะมีหนี้สินเดิมในปริมาณมากแต่ก็เป็นหนี้สินที่มีระยะเวลาผ่อนชำระยาวนาน
ทำให้ไม่เป็นภาระหนักสำหรับการนำเงินทุนมาชำระหนี้

อย่างไรก็ตามสาเหตุสำคัญที่ทำให้ครัวเรือนกลุ่มนี้ประสบผลสำเร็จในการจัดการ
เงินกู้คือความสามารถในการเข้าถึงและครอบครองปัจจัยการผลิต โดยเฉพาะที่ดินที่แม้จะไม่ผลิตเอง
ก็สามารถนำออกให้ครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนเช่าเพื่อรับผลตอบแทนเป็นค่าเช่าได้ ตลอดจนเข้า
ถึงระบบการขนส่ง และเข้าถึงระบบตลาดได้ สรุปได้ว่าการที่ชาวนาฐานะปานกลางที่จะประสบ
ผลสำเร็จในการจัดการเงินทุนหรือเงิน ได้ขึ้นอยู่กับว่าครัวเรือนนั้นที่มีความสามารถในการหยิบยก
เงื่อนไขเหล่านี้มาใช้ให้เป็นประโยชน์กับตนเองได้มากน้อยเพียงไร

สำหรับครัวเรือนที่ไม่สำเร็จแล้วส่วนใหญ่ยึดอาชีพ การผลิตพืชเชิงพาณิชย์ เป็น
หลัก ซึ่งเป็นการผลิตภายใต้เงื่อนไขข้อจำกัดหลายประการ โดยเฉพาะความสามารถในการเข้าถึง
และควบคุมปัจจัยทุนและทรัพยากร รวมทั้งไม่สามารถเข้าถึงระบบตลาดได้ จึงทำให้ครัวเรือนชา
วนาฐานะปานกลางกลุ่มนี้ประสบภาวะขาดทุนแบบสัมพัทธ์ และส่งผลให้ชาวนากลุ่มนี้อยู่ใน
ตำแหน่งที่ล่อแหลมระหว่างการสามารถตั้งตัวได้และการชำระหนี้ไม่ได้ซึ่งหมายถึงการเสียเครดิต
ในสายตาของเจ้าของทุนหรือนายทุนเงินกู้ พร้อมกับต้องพึ่งพาแหล่งเงินทุนจากเจ้าหนี้ต่อไป

อย่างไรก็ตามปัญหาประการหนึ่งของชาวนากลุ่มนี้คือ ข้อจำกัดในการขยายลงทุน
ในรอบต่อไปแม้ว่าจะประสบผลสำเร็จในการประกอบการหรือจัดการเงินทุนการที่จะนำเงินสะสม
ไปขยายการลงทุน(extended capital) ได้นั้นมีอยู่อย่างจำกัดในระดับหนึ่งเท่านั้นเนื่องจากลักษณะ
ของทุนที่มีไม่เพียงพอ ความสามารถในการเข้าถึงระบบตลาดยังมีขีดจำกัดอยู่เพราะต้องอาศัยการ
พึ่งพากลุ่มครัวเรือนชาวนารวยในการเข้าถึงระบบตลาด เป็นต้น

จากการที่ครัวเรือนชาวนากลุ่มฐานะปานกลางอยู่ในฐานะก้ำกึ่งระหว่างความ

สำเร็จและความล้มเหลวในการจัดการเงินกู้ภายใต้ระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สิน ดังนั้นจึงทำให้รูปแบบของความสัมพันธ์เชิงหนี้สินระหว่างครัวเรือนชาวนากลุ่มนี้ กับเจ้าหนี้แสดงรูปลักษณะออกมาใน 2 ลักษณะ คือ

ลักษณะที่หนึ่งคือรูปแบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินแบบกึ่งพึ่งพา (semi-dependent debt relation) ซึ่งเป็นรูปแบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินระหว่างกลุ่มครัวเรือนชาวนาที่ประสบผลสำเร็จในการจัดการเงินทุนแต่อย่างไรก็ตามยังต้องพึ่งพากลุ่มเจ้าหนี้ในด้านเงินทุนอีกต่อไปยังไม่มีอิสระเพียงพอที่จะสลัดพ้นจากเจ้าหนี้ได้แต่มีอิสระในการกำหนดอาชีพของตนเองได้ระดับหนึ่ง และลักษณะหนี้สินในรอบต่อไปไม่ได้เกิดขึ้นจากการนำมาชดเชยส่วนที่ขาดทุนเป็นหลัก แต่เป็นการกู้เพื่อขยายทุนหรือรักษาระดับทุนเดิมของตนเองไว้

สำหรับรูปแบบที่สองคือ รูปแบบความสัมพันธ์แบบกึ่งจำนน (semi-capitulation debt relation) ซึ่งเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางที่ประสบความล้มเหลวจากการจัดการเงินกู้ในการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ทำให้ชาวนาต้องพึ่งพาเจ้าหนี้เพื่อนำเงินกู้มาชำระหนี้สินเดิม พร้อมกับผลิตซ้ำในไร่นาของตนเอง โดยไม่สามารถขยายการลงทุนนอกภาคเกษตรได้ชาวนาอยู่ในฐานะพึ่งพากึ่งจำนนจากเจ้าหนี้ โอกาสที่จะหลุดพ้นจากวงจรความสัมพันธ์เชิงหนี้สินที่เข้มข้นมีหนทางไม่มากนัก หากปีใดครัวเรือนชาวนาผลิตพืชและขยายขาดทุนจะถูกดูดเข้าสู่ภาวะจำนนต่อเจ้าหนี้ภายใต้วงจรความสัมพันธ์เชิงหนี้สินที่เข้มข้นทันที

3) การจัดการเงินกู้ภายใต้กระบวนการดูดซับมูลค่าส่วนเกินหลายทาง และการบีบรัดแรงงานตนเองของชาวนาฐานะยากจน

สำหรับกลุ่มครัวเรือนชาวนาจนปรากฏว่ารูปแบบการจัดการเงินกู้หลักเน้นไปในการผลิตพืชพาณิชย์ในไร่นา โดยเฉพาะการปลูกข้าว ซึ่งเป็นการลงทุนภายใต้แรงบีบคั้นแบบธรรมดา (simple reproduction squeeze) โดยครัวเรือนชาวนาจนจะต้องเพิ่มทุนในการผลิตมากยิ่งขึ้นในรอบการผลิต แต่ผลตอบแทนกลับลดน้อยลง โดยเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ครัวเรือนชาวนากลุ่มนี้ต้องเข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์เนื่องจากระบบการผลิตเพื่อยังชีพของครัวเรือนชาวนาได้ถูกทำลายลงไปในประวัติศาสตร์การขยายของทุนที่มีต่อชุมชน ชาวนาจะดำเนินการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ได้จะต้องเข้าสู่วงจรความสัมพันธ์กับกลุ่มทุนที่หลากหลาย ทำให้ต้องสูญเสียรายได้หรือมูลค่าส่วนเกินให้กับกลุ่มทุนหลายๆ ทางในทุกขั้นตอนกระบวนการผลิต ไม่ว่าจะเป็นค่าเช่าภายใต้ความสัมพันธ์เชิงค่าเช่ากับชาวนารวยที่ครอบครองที่ดิน หรือการซื้อหาปัจจัยการผลิตในลักษณะของเงินเชื่อในราคาที่สูง การเสียค่าจ้าง หรือการเสียเปรียบในตลาดราคาสินค้า และที่สำคัญชาวนากลุ่มนี้ต้องผลิตในรูปแบบการผลิตพืชเชิงพาณิชย์และเสียเปรียบดังกล่าว เนื่องจากมีข้อจำกัดในการเข้าถึงและควบคุม

ทรัพยากร ไม่ว่าจะเป็นเงินทุน ที่ดิน แรงงาน ระบบการขนส่ง ระบบตลาด ดังนั้นชาวนาจึงต้องดำเนินการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ต่อไป ซึ่งสำหรับชาวนาฐานะยากจนเขาจำเป็นต้องสร้างหลักประกันไว้สำหรับการดำรงชีพและยังถือว่าเป็นรูปแบบการจัดการแรงงานที่ดีกว่าการออกไปรับจ้างขายแรงงานซึ่งไม่มีความแน่นอนเป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุดังกล่าวนี้อการผลิตของชาวนาฐานะยากจนจึงเป็นลักษณะการผลิตภายใต้ความสัมพันธ์แห่งความเสียเปรียบ ยิ่งภายใต้ระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินยิ่งทำให้ครัวเรือนชาวนาคอยอยู่ในภาวะเสียเปรียบมากยิ่งขึ้นจนต้องบีบรัดตัวเองเพื่อความอยู่รอด

แม้ว่าชาวนาจะพยายามปรับตัวด้วยการจัดการแรงงานที่หลากหลายภายใต้ความสัมพันธ์เชิงหนี้สิน แต่กระบวนการปรับตัวของครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนเพื่อการจัดการการผลิตนั้นเปรียบเสมือนการปรับตัวเข้าสู่กระบวนการสูญเสียความสามารถในการควบคุมการผลิตของตนเองมากขึ้น และที่สำคัญการจัดการทุนของครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนนั้นต้องตกอยู่ภายใต้วงจรของแรงบีบคั้นจากการผลิตซ้ำแบบธรรมดา(simple reproduction squeeze) ที่เป็นผลกระทบต่อระบบการผลิตของชาวนาให้เกิดการเพิ่มต้นทุนการผลิตแต่ลดผลตอบแทนต่อแรงงานลงอยู่เสมอมา ซึ่งจากแรงบีบบังคับการผลิตดังกล่าวจึงทำให้กระบวนการผลิตของชาวนาที่เกิดขึ้นท่ามกลางกระบวนการพัฒนาสังคมปัจจุบันต้องเข้าสู่การพึ่งพิงทั้งปัจจัยการผลิตอย่างเข้มข้นยิ่งขึ้นจนทำให้ปัจจุบันชาวนาในชุมชนชนบทไม่สามารถหลุดพ้นจากวัฏจักรแห่งความยากจนได้แต่อย่างไรยิ่งในกระบวนการผลิตของครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนนั้นต้องประสบกับภาวะการถูกดูดซับมูลค่าส่วนเกินจากหลายทาง ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญทำให้ชาวนาจน ไม่สามารถสร้างสมมูลค่าส่วนเกินสำหรับนำไปผลิตแบบขยาย(extended reproduction)นอกภาคเกษตร

ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างชาวนาฐานะยากจนกับกลุ่มเจ้าหนี้จึงมีลักษณะของความสัมพันธ์เชิงหนี้สินแบบจำนนและบีบรัดตนเอง (Full-fledged capitulation debt relation) เพราะจากการผลิตโดยใช้ปัจจัยทุนอย่างเข้มข้นและการถูกดูดซับมูลค่าส่วนเกินหลายทางนี้เอง ส่งผลให้ชาวนาไม่สามารถหลุดพ้นจากการครอบงำในด้านการตัดสินใจในกระบวนการผลิตโดยกระบวนการและกลไกที่หลากหลายได้ ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของการตกอยู่ใน ภาวะพึ่งพา ต่อไป โดยเฉพาะภายใต้ความสัมพันธ์เชิงหนี้สินกลุ่มครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนนั้นส่วนใหญ่แล้วไม่สามารถชำระหนี้ได้และไม่สามารถหลุดจากการเป็นหนี้ได้ ซึ่งการจัดการการผลิตหรือการนำเงินกู้มาลงทุนภายใต้บริบททุนนิยมในสังคมชนบทนั้นถือว่าเป็นกระบวนการผลิตซ้ำความสัมพันธ์เชิงหนี้สินให้ดำเนินต่อไปได้เป็นอย่างดี ซึ่งเกิดจากปัญหาการเข้าถึงและการควบคุมทรัพยากร(access and the control of resources) ที่สำคัญคือที่ดิน และเงินทุน ของชาวนาจนมีอย่างจำกัด โดยชาวนานั้นแม้จะมีแรงงาน และความสามารถในการประกอบการในไร่นา แต่ยังไม่ครบองค์ประกอบของปัจจัยการผลิตโดยเฉพาะการผลิตพืชพาณิชย์ ดังนั้นชาวนากลุ่มฐานะยากจนจึงต้องอาศัยรูป

แบบความสัมพันธ์ที่หลากหลายเพื่อเข้าถึงปัจจัยการผลิตที่ดินและเงินทุน โดยเฉพาะการเข้าสู่ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์และการอาศัยความสัมพันธ์เชิงค่าเช่ากับครัวเรือนชาวนารวยและนายทุนเงินกู้ เพื่อเข้าถึงปัจจัยที่ดินและเงินทุนดังกล่าวผลกระทบจากข้อจำกัดต่างๆ ทำให้ชาวนาต้องผลิตภายใต้วงจรการหมุนเวียนของทุนอีกต่อไป

ซึ่งจากการศึกษาปัญหานี้สินในมิติของความสัมพันธ์ ระหว่างชาวนากลุ่มต่างๆ กับกลุ่มเจ้าหนี้ ผ่านการจัดการเงินทุนทำให้ทราบถึงสาเหตุของปัญหานี้สินอย่างมีเงื่อนไข และข้อสรุปประการสำคัญของการศึกษาทำให้ทราบว่าปัญหานี้สินในหมู่ชาวนากลุ่มต่างๆ นั้นมีลักษณะแตกต่างกัน ทั้งในส่วนที่เป็นความต้องการก่อนเป็นหนี้ สาเหตุของปัญหานี้สินที่เพิ่มพูนมากยิ่งขึ้น และการปรับตัวเพื่อแก้ไขปัญหานี้สิน ตลอดจนการแบ่งปันผลประโยชน์ระหว่างกันจึงปรากฏภาพให้เห็นว่าระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินนั้นมีอย่างน้อย 3 รูปแบบดังที่กล่าวไว้ข้างต้นแล้ว โดยในแต่ละรูปแบบนั้นมีลักษณะบีบรัดหรือบงการมากน้อยแตกต่างกัน ซึ่งครัวเรือนชาวนาฐานะร่ำรวยมีตำแหน่งที่ดีที่สุดในระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สิน ซึ่งลักษณะของความสัมพันธ์กับเจ้าหนี้เป็นไปในลักษณะของการพึ่งพาอาศัยกัน แต่สำหรับครัวเรือนชาวนากลุ่มอื่น ลักษณะของการพึ่งพาเจ้าหนี้จะเพิ่มระดับความสำคัญมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนนั้นถูกควบคุมและบีบรัดจากเจ้าหนี้เพิ่มมากยิ่งขึ้นทุกขณะเนื่องจาก ไม่มีทางเลือกต้องอาศัยระบบการผลิตเชิงพาณิชย์เป็นรูปแบบหลักของการจัดการหนี้สิน

ลักษณะของรูปแบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินในลักษณะของ รูปแบบที่สามความสัมพันธ์แบบจำนนและบีบรัดตนเอง (full-fledged capitulation debt relation) ซึ่งเป็นรูปแบบที่เกิดขึ้นภายใต้กระบวนการจัดการเงินกู้ไปในรูปแบบการผลิตหลักคือการผลิตเชิงพาณิชย์อย่างไม่มีทางเลือก ทำให้ต้องประสบกับภาวะขาดทุนแบบสัมพัทธ์ เนื่องจากข้อจำกัดในการเข้าถึง และควบคุมการจัดการปัจจัยการผลิต และระบบตลาด ลักษณะหนี้สินเดิมที่ล้นพ้นตัว อยู่แล้วได้เพิ่มขึ้น และเข้าสู่ภาวะจำนนแทบทุกรูปแบบหรือเรียกว่าเป็นความสัมพันธ์เชิงหนี้สินแบบจำนน แม้ชาวนาจะปรับตัวด้วยวิธีการที่หลากหลายแต่ก็ไม่สามารถให้ชาวนากลุ่มนี้หลุดพ้นจากวงจรความสัมพันธ์ดังกล่าวได้ แต่ตรงกันข้ามชาวนากลุ่มนี้ต้องบีบรัดตนเอง (self-exploitation) และต้องเพิ่มพูนมากขึ้นทุกรอบการผลิต ในขณะที่ผลตอบแทนกลับลดลง ทำให้บางครัวเรือนพยายามหาทางออกด้วยกันเป็นแรงงานรับจ้างนอกการเกษตร หรือบางครัวเรือนที่อยู่ในภาวะหนี้สินล้นพ้นตัวประสบกับสภาพปัญหาหนี้ค้างและการหนีหนี้

6.1.4 รูปธรรมที่แท้จริงของความสัมพันธ์เชิงหนี้สิน

จากการศึกษาการก่อตัวของระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินในชุมชนบ้านคางนั้น ข้อค้นพบประการหนึ่งคือ การขยายตัวหรือการก่อตัวอย่างรวดเร็วของระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินเกิดขึ้นท่ามกลางบริบทและเงื่อนไขการขยายตัวของระบบทุนนิยมและการแทรกแซงอำนาจรัฐสู่ชุมชนบ้านคางในฐานะเป็นชุมชนชายขอบ(peripheral community) และระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินเป็นปรากฏการณ์ที่มีลักษณะเฉพาะเกี่ยวข้องกับทางประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานและสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ลักษณะเฉพาะแตกต่างไปจากชุมชนในชนบทอื่นๆ ดังนั้นเงื่อนไขและกระบวนการการก่อตัวของความสัมพันธ์เชิงหนี้สินจึงมีความสัมพันธ์กับการแทรกแซงของกลุ่มทุนที่หลากหลาย และการพัฒนาของรัฐซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม-เศรษฐกิจ-การเมือง โดยเฉพาะปรากฏการณ์การขยายตัวของระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินในชุมชนจึงเป็นอีกรูปลักษณะหนึ่งของการก่อตัว (a social formation) ของระบบความสัมพันธ์ที่มีพลวัตในชุมชน และมีลักษณะที่เป็นเฉพาะของทุนนิยมชนบทและมีความคล้ายคลึงกันในชนบทภาคเหนือของไทยโดยทั่วไป

จากการศึกษาทำให้ทราบว่ากลไกหนี้สินเพียงประการเดียวนั้นหาใช่จะสร้างปัญหาให้เกิดขึ้นกับครัวเรือนที่เป็นลูกหนี้ทันทีไม่ หากแต่ปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นเกิดขึ้นจากภาวะการขาดทุนในการผลิต, การขาดแคลนปัจจัยการผลิตเนื่องจากระบบความสัมพันธ์ทางสังคมการผลิตถูกจัดระเบียบในการเข้าถึง การควบคุม และการจัดการทรัพยากรที่แตกต่างกัน ภายใต้ระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สิน ชาวนาพยายามจัดรูปแบบการจัดการเงินทุนโดยวิธีการที่หลากหลายโดยชาวนากลุ่มต่างๆ นั้นมีความสามารถในการใช้เงื่อนไขต่างๆ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการจัดการเงินทุนไม่เท่าเทียมกัน ชาวนารายส่วนใหญ่และชาวนาฐานะปานกลางส่วนน้อย สามารถใช้เงื่อนไขที่เหนือกว่าในการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อในระบบ และอาศัยเงื่อนไขครอบครองปัจจัยการผลิต ตลอดจนอาศัยความสัมพันธ์เชิงค่าเช่ากับชาวนาฐานะ ยากจนและความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับพ่อค้า นายทุนเงินกู้ ข้าราชการ เพื่อสร้างความได้เปรียบในการจัดการเงินทุนในรูปแบบที่ดีกว่าจนสามารถสร้างผลกำไรและชำระเงินกู้และดอกเบี้ยได้ พร้อมกับสามารถสะสมทุนบางส่วนสำหรับการผลิตซ้ำแบบขยายได้ (extended reproduction) ในขณะที่ชาวนาฐานะยากจนส่วนใหญ่ และชาวนาฐานะปานกลางบางส่วน ต้องจัดการเงินทุนในการผลิตในไร่นาเป็นหลัก ซึ่งเป็นระบบการผลิตภายใต้ข้อจำกัดที่หลากหลาย ต้องอาศัยระบบความสัมพันธ์เชิงค่าเช่า และความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์เพื่อเข้าถึงปัจจัยการผลิต กระบวนการจัดการการผลิตและตลาดถูกดูดซับมูลค่าส่วนเกินในหลายทางจนทำให้ชาวนาเหล่านี้ไม่สามารถสะสมทุนได้และต้องเข้าสู่วงจรความสัมพันธ์เชิงหนี้สินที่เข้มข้นมากยิ่งขึ้นต่อไป

และจากการศึกษาปรากฏว่า ภายใต้ระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สิน เป็นระบบความสัมพันธ์แห่งความไม่เท่าเทียมกันระหว่างกลุ่มทุนที่หลากหลายในฐานะนายทุนเงินกู้ และชาวนาผู้ผลิต

พืชพาณิชย์ โดยฝ่ายแรกอาศัยความเหนือกว่าในการควบคุมปัจจัยทุนและให้ทุนในรูปเงินกู้เป็นกลไกในการดูดซับมูลค่าส่วนเกินจากอัตราดอกเบี้ย จากความสามารถในการผลิตในไร่นาและนอกไร่นาของครัวเรือนชาวนา โดยที่ชาวนายังคงครอบครองปัจจัยการผลิตและควบคุมกระบวนการผลิตของตนเองได้ในระดับหนึ่ง ระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินไม่ได้แยกชาวนาออกจากปัจจัยการผลิตอย่างสมบูรณ์ ซึ่งเป็นลักษณะของการจํานนแรงงานชาวนาต่อทุนในรูปแบบ (formal subsumption of labour under capital) ซึ่งเป็นขั้นตอนที่เกิดขึ้นก่อนพัฒนาการของระบบทุนนิยมเต็มรูปแบบ ซึ่งภายใต้ระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินได้ส่งผลให้ครัวเรือนชาวนาขนาดเล็กต้องเพิ่มต้นทุนการผลิต และเร่งรัดการจัดการผลิต ในขณะที่ผลตอบแทนลดลง ผลักดันให้ครัวเรือนชาวนาต้องเข้าสู่วงจรการหมุนเวียนของทุนเพิ่มมากยิ่งขึ้นเรื่อยๆ จนต้องบีบรัดตัวเอง (self exploitation) และดำรงอยู่ในตำแหน่งความเสียเปรียบต่อไป

จากการศึกษาปัญหาที่เกิดขึ้นกับกลุ่มชาวนากลุ่มต่างๆ เมื่อเข้าสู่ความสัมพันธ์เชิงหนี้สินกับกลุ่มทุนที่หลากหลายแล้ว โดยแยกวิเคราะห์เป็นชาวนาฐานะร่ำรวย ชาวนาฐานะปานกลาง และชาวนาฐานะยากจนแล้ว และวิเคราะห์ผ่านประเด็นการเข้าถึงและการจัดการเงินกู้ แล้ว ได้ข้อค้นพบที่สำคัญประการหนึ่งคือ “หนี้สิน” โดยตัวของมันเองแล้วเป็นเพียงกลไกหนึ่งของระบบทุนนิยมที่เกิดขึ้นในบริบทการเปลี่ยนผ่าน โดยเฉพาะขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วงการผลิตพืชพาณิชย์ นั้น เป็นระบบที่ส่งผลกระทบที่แตกต่างกันกับชาวนาแต่ละกลุ่ม ครัวเรือนชาวนารวยหนี้สิน เกือบจะไม่ก่อให้เกิดปัญหาแก่ครัวเรือนไม่ว่าปรากฏการณ์ การค้างชำระ หรือการหนีหนี้ ปัญหาหนี้สินล้นพ้นตัว หรือปัญหาต้องจัดการการผลิตแบบเร่งรัดเพื่อหาเงินมาชำระหนี้ในทางตรงกันข้ามครัวเรือนชาวนารวยเหล่านี้กับใช้เงินทุนที่ได้จากการกู้ยืมหรือหนี้สินมาเป็นเครื่องมือในการขยายการผลิตในรอบต่อไปได้ดีกว่าครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนและครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลาง ระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินในหมู่ครัวเรือนชาวนารวยจึงเป็นระบบความสัมพันธ์ที่ค่อนข้างไม่บีบบังคับมากจนเกินไปเนื่องจากศักยภาพในการผลิตการจัดการเงินกู้ของครัวเรือนชาวนารวยยังมีโอกาสดีกว่าครัวเรือนชาวนากลุ่มอื่นๆ

“ระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สิน” เป็นเงื่อนไขสำคัญที่สร้างสภาพปัญหาให้เกิดขึ้นกับครัวเรือนชาวนาในลักษณะหลากหลายรูปแบบ เป็นต้นว่าผลกระทบจากการที่ครัวเรือนชาวนาต้องดิ้นรนปรับตัวเข้าสู่ระบบเกษตรแบบพันธสัญญา (contract farming) ปรากฏว่ารูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ก่อให้เกิด การเข้าควบคุมหรือบงการครัวเรือนชาวนาโดยกลุ่มทุน ในเรื่องการจัดการแรงงานของชาวนา โดยให้มีการจัดการแรงงานในรูปแบบที่เข้มข้นมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ภายใต้บริบทดังกล่าวกลุ่มทุนอาศัยการควบคุมเงินทุน ปัจจัยการผลิต และระบบตลาด ตลอดจนร่วมมือกับรัฐ ในการตั้งเงื่อนไขการเข้าถึงโครงการพัฒนาให้แก่เฉพาะคนบางกลุ่ม เช่นการส่งเสริมการเกษตร (extension service) บางประการ และการควบคุมระบบตลาด ที่เกิดขึ้นในบริบทการแลกเปลี่ยน (sphere of exchange) โดยสร้างความเหนือกว่าเหล่านี้ ให้กลายเป็นกลไกในการควบคุมกระบวนการจัดการ และการเข้าถึงทรัพยากร

ของกลุ่มชาวนา (access and the control of resources) โดยเฉพาะการจัดการที่ดิน และแรงงาน ตลอดจนการครอบงำการจัดการเงินทุนของกลุ่มครัวเรือนชาวนาเอง โดยกลุ่มทุนไม่จำเป็นต้องเข้ามาควบคุมจัดการการผลิตแบบทุนนิยมโดยตรง ก็สามารถดูดซับมูลค่าส่วนเกินจากการผลิตของชาวนาได้ โดยเฉพาะการขูดรีดมูลค่าส่วนเกิน (surplus value) จากชาวนาผ่านอัตราดอกเบี้ย และผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนในระบบตลาด เป็นต้น (ดูงานของ ประเทือง อ่างแล้ว 2537; สุพิตร อ่างแล้ว 2534; สมศักดิ์ อ่างแล้ว 2533 ; เดย์รี เฟ็งอ้าง 2527-2528 ประกอบด้วย)

ชาวนาพยายามที่จะปรับตัวเพื่อหลุดพ้นจากวงจรความล้มพันธ์เชิงหนี้สิน และความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ในลักษณะหลากหลายรูปแบบ คือการพยายามจัดการแรงงานอย่างเข้มข้นในครัวเรือนชาวนากลุ่มนี้ โดยพยายามจัดการแรงงานในครัวเรือนโดยรูปแบบการแบ่งงานกันทำอย่างหลากหลายมากขึ้นทั้งการใช้แรงงานในไร่นาของตนเอง การใช้แรงงานรับจ้างในไร่นาของเพื่อนบ้าน ตลอดจนการใช้แรงงานนอกชุมชนในรูปการรับจ้างรายวันนอกฤดูกาลผลิต หรือแม้แต่ภายในฤดูกาลผลิตชาวนาก็อาจจะต้องปลีกตัวออกไปรับจ้างรายวันเพื่อให้ได้เงินมาซื้อสินค้าสำหรับอุปโภคบริโภคเพื่อสร้างพลังแรงงานขึ้นใหม่สำหรับการผลิตในฤดูกาลผลิตนั้นๆ ด้วยการปรับตัวของชาวนาดังกล่าวจึงเป็นกระบวนการปรับตัวเพื่อการอยู่รอด เป็นกระบวนการปรับตัวที่ต้องขูดรีดตัวเอง (self exploitation) หรือเป็นเพียงยุทธวิธีการปรับตัวในแนวนอน เพื่อลดแรงบีบและความเสี่ยงจากการพังพา กลุ่มทุนให้น้อยลง เช่นปรับตัวด้วยกระบวนการจัดการที่ดินและปัจจัยการผลิตบางประการ หรือการใช้ความสัมพันธ์ทางสังคมแบบดั้งเดิมมาจัดการแรงงานแบบช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เป็นต้น การพยายามดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดของชาวนา แม้จะไม่สามารถทำให้ชาวนาในชุมชนบ้านคงหลีกเลี่ยงพ้นจากการเข้าสู่วงจรการเป็นหนี้สินได้ก็ตาม แต่ก็เป็นการลดแรงบีบครั้งน้จากความสัมพันธ์การผลิตที่ไม่เท่าเทียมให้ผ่อนคลายลง หรือนัยหนึ่งคือการปรับตัวของชาวนามีผลทางบวกในการทำให้ชาวนาไม่เข้าสู่วงจรความล้มพันธ์เชิงหนี้สินมากเกินไป ซึ่งหมายถึงชาวนามีอิสระบางประการในการผลิต และดำรงชีวิตในชุมชนได้ต่อไป

และข้อค้นพบอีกประการหนึ่งคือความล้มพันธ์เชิงหนี้สินคือระบบความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างชาวนา กับกลุ่มทุนและทุนโดยรัฐท่ามกลางการเปลี่ยนผ่าน โดยได้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ด้านการผลิต ที่วางอยู่บนฐานความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกัน ระหว่างชาวนา และกลุ่มทุนที่หลากหลาย และรัฐ ในบริบททางสังคมของชุมชนชนบทไทยเป็นอย่างดี และรูปแบบระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สิน ก็คือรูปลักษณ์หนึ่งของความสัมพันธ์ทางสังคมที่ก่อรูปขึ้นภายใต้บริบททางสังคมและ วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมทางด้านกายภาพของชุมชนที่เฉพาะเจาะจงเนื่องจากไม่สามารถเปลี่ยนผ่านสู่ความเป็นทุนนิยม เหมือนดังประเทศทุนนิยมแม่แบบ (center capitalist) อันเกิดจากลักษณะเฉพาะเจาะจงของทุนที่แผ่ซ่านเข้ามา และลักษณะเฉพาะของสังคมชนบทไทย โดยเฉพาะระบบความสัมพันธ์รูปแบบนี้ได้อาศัยกลไกความสัมพันธ์ทางสังคมที่พัฒนามาในมิติประวัติศาสตร์ เป็นเครื่องมือ

ในการผลิตซ้ำความสัมพันธ์โดยเฉพาะกลไกความสัมพันธ์ทางสังคมรูปแบบเชิงอุปถัมภ์ระหว่างผู้เหนือกว่าในการควบคุมปัจจัยการผลิต กับผู้ด้อยอำนาจในการเข้าถึงและควบคุมปัจจัยการผลิต หรืออาศัยความสัมพันธ์เชิงค่าเช่าเพื่อเป็นกลไกทางสังคมสำหรับค้ำชูให้ระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินดำรงอยู่ต่อไป หรือบางครั้งก็อาศัยอิงแบบอยู่กับกลไกความสัมพันธ์ทางอำนาจกับกลุ่มอำนาจท้องถิ่น (local power) หรือใช้กลไกแบบพันธสัญญา (กฎหมาย และระเบียบปฏิบัติ อย่างเป็นทางการ) เป็นเครื่องมือ ในการพัฒนารูปแบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินขึ้นมาจากกลายเป็นระบบความสัมพันธ์หลักของสังคมชนบทในปัจจุบัน

จากการศึกษาปัญหานี้ขึ้นผ่านการศึกษาในประเด็นการก่อตัวของระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินภายใต้บริบทสังคมชนบทในช่วงระยะเวลาแห่งการเปลี่ยนผ่าน ทำให้ได้ข้อค้นพบบางประการที่สามารถอธิบายกระบวนการเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทไทยได้ คือค้นพบว่าระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินเป็นอีกระบบความสัมพันธ์หนึ่งที่เกิดขึ้นท่ามกลางโครงสร้างความสัมพันธ์ที่หลากหลายในสังคมชนบทไทย โดยมีลักษณะเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมด้านการผลิตเช่นเดียวกับความสัมพันธ์อื่นๆ ที่ก่อตัวพร้อมกับพัฒนาการในช่วงการเปลี่ยนผ่านทางสังคมของสังคมชนบทไทย โดยเป็นผลจากการที่ระบบทุนนิยมขยายตัวเข้าสู่ชนบท และกระบวนการแทรกแซงความสัมพันธ์ทางสังคมของรัฐ โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจ โดยที่กระบวนการแทรกแซงของระบบทุนนิยมและรัฐในชนบทคือกระบวนการผนวกการผลิตของกลุ่มชาวนาให้เข้าสู่วงจรการหมุนเวียนของกลุ่มทุนซึ่งทำให้การผลิตของครัวเรือนชาวนาโดยเฉพาะชาวนาขนาดเล็กจะบรรลุถึงผลสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อต้องเข้าสู่ภาวะพึ่งพิงกับกลุ่มทุนที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นนายทุนพาณิชย์ นายทุนเงินกู้ นายทุนเจ้าของที่ดิน นายหน้าพ่อค้าท้องถิ่น และข้าราชการ โดยเฉพาะทุนเงินกู้ในรูปแบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สิน

6.2 ข้อเสนอทางวิชาการและการพัฒนา

การศึกษาประเด็นปัญหานี้ขึ้นในระดับความสัมพันธ์ในครั้งนี้ได้ข้อเสนอทางวิชาการและเพื่อการพัฒนาสังคมบางประการคือ

6.2.1 ข้อเสนอแนะทางวิชาการ

ข้อสรุปที่ได้จากการศึกษานี้เป็นการเปิดประเด็นการศึกษาปัญหานี้ขึ้นโดยการยกระดับการวิเคราะห์ปัญหาในระดับสูงขึ้นเนื่องจากระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินดำรงอยู่ในรูปแบบการผลิตภายใต้วิธีการผลิตแบบทุนนิยม ซึ่งทำให้การพิจารณาปัญหาได้หลายมิติ โดยเฉพาะมิติของการจัดการทำให้ทราบว่าสาเหตุหลักของปัญหานี้ขึ้นไม่ใช่ อยู่ที่ระบบสินเชื่อ หรือสาเหตุมาจากปัญหาในครัวเรือนชาวนา แต่ปัญหานี้ขึ้นมีสาเหตุมาจากการจัดการเงินกู้ภายใต้ ระบบการผลิต

และการตลาดเชิงพาณิชย์ (cash economy) ที่มีเงื่อนไขที่ทำให้ชาวนาต้องประสบกับภาวะการขาดทุน โดยสัมพัทธ์อยู่เสมอจึงทำให้ไม่สามารถหลุดพ้นออกจากวงจรความสัมพันธ์เชิงหนี้สินอย่างสิ้นเชิง ดังนั้นวิเคราะห์เพื่อเข้าใจปัญหานี้สินจะต้องดำเนินการวิเคราะห์ภายใต้กระบวนการจัดการเงินทุนในรูปแบบความสัมพันธ์ทางการผลิตและการตลาดเชิงพาณิชย์ เพราะจะทำให้เข้าใจรากเงาของปัญหานี้สิน และนำไปสู่การแก้ไขปัญหานี้สินของชาวนาได้ตรงประเด็น ซึ่งจะต้องแก้ที่เงื่อนไขที่เป็นสาเหตุหลักของปัญหาคือระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ที่ชาวนายากจนไม่สามารถเข้าถึงและควบคุมปัจจัยการผลิตโดยเฉพาะที่ดิน เงินทุน และที่สำคัญคือการตลาดได้

ดังที่กล่าวแล้วว่าปัญหานี้สินของชาวนาไม่ใช่ปัญหาใหม่หากเป็นปัญหาที่รัฐเองก็ได้พยายามแก้ไขมาตลอดแต่ระดับความเข้าใจในปัญหานี้สินของรัฐมีเพียงในระดับผิวเผินไม่เข้าใจรากเงาของปัญหา กล่าวคือมักจะวิเคราะห์ทำนองว่าหนี้สินเป็นสาเหตุแห่งความยากจนและขณะเดียวกันก็วิเคราะห์ในทางกลับกันว่าปัญหาความยากจนของชาวนาเป็นสาเหตุหนึ่งของการเป็นหนี้สิน ซึ่งการวิเคราะห์ของรัฐเป็นสิ่งที่แม้จะวิเคราะห์ได้ถูกต้องทาง แต่เป็นการวิเคราะห์เพียงเปลือกนอก โดยเฉพาะการวิเคราะห์สาเหตุปัญหาเพื่อวางแผนในการแก้ไขปัญหานั้นมาจากปรากฏการณ์เพียงผิวเผิน เช่นวิเคราะห์สาเหตุแห่งความยากจนของชาวนามาจากปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่งเป็นต้นว่าการขาดแคลนปัจจัยการผลิต การขาดเทคโนโลยีที่เหมาะสม หรือการขาดวิญญานนักประกอบการ หรือเป็นปัญหาเกี่ยวกับลักษณะของสังคมชาวนาที่ชอบสบายเป็นต้น ซึ่งการวิเคราะห์ในรูปแบบนี้ถือว่าเป็นระดับการวิเคราะห์อย่างขาดมิติความสัมพันธ์เชิงองค์รวม และขาดการวิเคราะห์ปัญหาอย่างมีพลวัตร

การวิเคราะห์ที่ผิดพลาดต่อปัญหานี้สินเช่นนี้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อวิธีคิดเพื่อวางแผนในการแก้ไขปัญหาก็จะเอาสาเหตุผิวเผินของปัญหาความยากจนหรือปัญหานี้สินมาเป็นประเด็นปัญหาในการแก้ไข ดังเช่น ณรงค์ (อ้างแล้ว 2539) และอภิชัย อ้างแล้ว 2539) ได้เสนอว่า การที่ “เงินทุน” หลังไหลสู่สังคมชนบทภายใต้กรอบคิดเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต นั้นเกิดจากแนวความคิดประการสำคัญของแนวความคิดเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่เสนอว่าการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตในภาคเกษตรจะช่วยลดปัญหาความยากจนของชาวนาได้ และยังได้เสนอว่า “ทุน” เป็นปัจจัยสำคัญอันดับแรกของการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตในภาคเกษตร ดังนั้นการที่ชาวนาประสบภาวะ การขาดแคลนทุนจึงเป็นอุปสรรคสำคัญใน การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตดังกล่าว ซึ่งแนวทางการพัฒนาคือการที่ทุน หรือรัฐจะต้องดำเนินการเพิ่มทุนเข้าไปในกระบวนการผลิตเพื่อให้การผลิตไม่มีอุปสรรคในด้านค่าใช้จ่ายในกิจกรรมต่างๆ เช่นการจ้างแรงงาน การซื้อปัจจัยการผลิตสมัยใหม่ และการแสวงหาเทคนิควิทยาเพิ่มผลผลิต(อภิชัย อ้างแล้ว 2539: 11-12 ; ณรงค์ อ้างแล้ว 2539 : 30-32)

แต่จากผลการศึกษาการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหานี้สินโดยการเพิ่มทุนภายใต้บริบทความสัมพันธ์ที่เหลื่อมล้ำ จึงเป็นวิธีการ หรือแนวทางการพัฒนาที่ไม่สามารถตอบสนองหรือแก้ไข

ปัญหาความยากจนได้แม้แต่น้อยปรากฏการณ์ที่เห็นได้ชัดว่าชาวนามีหนี้สินเพิ่มขึ้นทุกปีทั้งในปริมาณครัวเรือนและปริมาณเงินที่เป็นหนี้ ซึ่งเป็นผลมาจากการแก้ไขปัญหชาวนาโดยแนวคิดแบบต้นเงินของนักคิดและนักวางแผนพัฒนากระแสหลักการศึกษาในแนวทางของวิชาการกระแสหลักที่มีผลต่อการกำหนดนโยบายแก้ไขปัญหารองนี้สิน ที่ผ่านมามีวิเคราะห์สาเหตุการเป็นหนี้สินว่าเกิดจากลักษณะทางจิตวิทยาสังคมของชาวนาเป็นส่วนใหญ่เช่นพิจารณาว่าภาวะการเป็นหนี้เกิดจากสาเหตุที่สำคัญคือการเล่นการพนันและไม่รู้จักประหยัด หากชาวนารู้จักประหยัดทรัพย์ และขยันในการประกอบอาชีพคงไม่ต้องเป็นหนี้สินซึ่งการวิเคราะห์เช่นนี้ได้ก่อให้เกิดทัศนคติที่ไม่ดีต่อผู้เป็นหนี้สินและนำไปซึ่งการแก้ไขปัญหาคด้วยวิธีการที่ผิดพลาดเช่นให้การช่วยเหลือด้านเงินทุนแก่ชาวนาบางส่วน โดยเฉพาะชาวนาที่มีที่ดินสำหรับประกันเงินกู้จากภาครัฐได้จะได้รับการช่วยเหลือเป็นอันดับต้นๆ การช่วยเหลือดังกล่าวทำให้ชาวนาไร้ที่ดิน หรือชาวนารับจ้างจะหันไปกู้เงินจากเอกชนทดแทน (ศวร 2530 : 33)

โดยสรุปเพื่อให้การวิเคราะห์ปัญหาหนี้สินเป็นไปอย่างมีพลวัตร และมีเงื่อนไข ดังนั้นจึงเสนอให้การวิเคราะห์ปัญหาหนี้สินจะต้องกระทำด้วยการยกระดับการวิเคราะห์ที่ระดับความสัมพันธ์ทางสังคมการผลิต ภายใต้บริบทการขยายตัวของทุนนิยม โดยพิจารณาปัญหาหนี้สินจากอย่างมีบริบทและเงื่อนไข โดยเฉพาะการนำกรอบคิดทางด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาไปใช้ในการวิเคราะห์มากกว่าการนำกรอบคิดแนวเศรษฐศาสตร์กระแสหลักมาวิเคราะห์เชิงปริมาณเพียงประการเดียว

6.2.2 ข้อเสนอในการพัฒนา

ดังที่กล่าวไว้แล้วว่าการจัดการหนี้สินในฐานะเงินทุน ในปัจจุบันอยู่ภายใต้บริบท และเงื่อนไขของการขยายตัววิธีการผลิตแบบทุนนิยมส่วนรอบข้าง (peripheral capitalism mode of production) ในชนบทโดยเฉพาะในการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ นั้น กลุ่มทุนจะควบคุมปัจจัยการผลิตบางส่วน พร้อมกับควบคุมระบบตลาดได้ ทำให้ชาวนาจะดำเนินการผลิตได้ก็ด้วยแต่การเข้าสู่ความสัมพันธ์แบบไม่เท่าเทียมกับกลุ่มทุน เช่นการเช่า การกู้ยืม การซื้อปัจจัยการผลิตราคาสูง การเสียเปรียบในระบบตลาด เป็นต้น ซึ่งเงื่อนไขเหล่านี้ทำให้ชาวนาต้องประสบภาวะขาดทุน ไม่สามารถสะสมทุนได้จึงต้องอาศัยระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินในการดำรงการผลิตภายในครัวเรือน อยู่อย่างเรื้อรัง ในขณะเดียวกันต้องเพิ่มการใช้ขายในครัวเรือนเนื่องจากการขาดสวัสดิการต่างๆ การยังชีพโดยปัจจัยการบริโภคที่ราคาสูง (ราคาถูกกระตุ้นด้วยระบบบริโภคนิยม การโฆษณา) ดังนั้นกลไกสินเชื่อจะแก้ปัญหของชาวนาได้หรือไม่อยู่ที่ความสามารถในการจัดการกับเงื่อนไขที่เป็นอุปสรรคทั้งหลายของกลุ่มทุน ซึ่งชาวนาแต่ละกลุ่มมีความสามารถในการแก้ไขเงื่อนไขที่เป็นอุปสรรคเหล่านี้ หรือความสามารถในการปรับตัวในการจัดการเงินทุนได้ไม่เท่าเทียมกัน

ดังนั้นจะแก้ไขปัญหานี้สินชาวนาจะต้องปรับที่เงื่อนไขต่างๆ ที่ดำรงอยู่ภายใต้บริบท

ของทุนนิยม ที่มีความสัมพันธ์ทางการผลิตที่ไม่เท่าเทียมกัน และการแบ่งสรรผลผลิตที่ไม่เท่าเทียมกัน ในขณะเดียวกันต้องเสริมสร้างความสามารถในการเข้าถึง ควบคุม จัดการทรัพยากร และระบบตลาดของกลุ่มครัวเรือนชาวนาด้วยในขณะเดียวกัน โดยดำเนินการดังนี้

แนวทางในการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหานี้สินให้ชาวนาหลุดพ้นจากวงจรหนี้สิน ได้จะต้องแก้ไขปรับปรุงความสัมพันธ์ทางสังคมการผลิตภายใต้วิธีการผลิตแบบทุนนิยมโดยการเพิ่มอำนาจต่อรองให้กับองค์กรชาวนาในการเข้าถึง และควบคุม ปัจจัยการผลิต และการตลาด โดยสามารถกระทำได้สองระดับ คือ

การแก้ไขระดับบน คือการกำหนดองค์กรทางสังคมที่เป็นของชาวนาในการต่อรอง กับองค์กรทุนและรัฐเค็มเพื่อเพิ่มอำนาจและ โอกาสในการเข้าถึงทรัพยากร และการควบคุมปัจจัย การผลิต และรูปแบบการหมุนเวียนและการตลาดให้เกิดการแข่งขันอย่างเป็นธรรมกับทุนและรัฐ โดยในทางรูปธรรมคือสนับสนุนให้สหภาพเกษตรกรเกิดผลในทางกฎหมาย และแนวปฏิบัติให้มีความ เข้มแข็ง ในการควบคุมปัจจัยการผลิต และมีอำนาจต่อรองในด้านราคาผลผลิตในระบบตลาดเพื่อ ให้เกิดการแลกเปลี่ยนที่เป็นธรรม ควบคุมราคาสินค้าบริโภค และต่อรองเพื่อเพิ่มสวัสดิการของรัฐ ให้ทั่วถึง

การแก้ไขในระดับล่างหรือระดับรากหญ้า คือปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตที่พึ่ง พึ่งปัจจัยทุนปัจจัยการผลิตและระบบตลาดของครัวเรือนชาวนาให้น้อยลงเช่นการนำแนวทางเศรษฐกิจ พอเพียง และแนวทางในการระดมทุนโดยชุมชนซึ่งเป็นองค์กรชุมชน (social organization) และ บริหารจัดการในรูปกองทุนชุมชนที่ทุกคนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ และประการสำคัญคน ในภาคต่างๆ ของสังคมจะต้องให้การสนับสนุนการดำเนินการทางสังคมขององค์กรของชาวนา อย่างจริงจัง

โดยสรุปแล้วการศึกษาที่ผ่านมาได้ข้อค้นพบที่สำคัญคือปัญหาของชาวนาโดยเฉพาะ ชาวนาขนาดกลางและขนาดเล็กที่ไม่อาจจะหลุดพ้นจากวงจรหนี้สิน และมีความยากจนอยู่ต่อไปนั้นเกิด ขึ้นจากเงื่อนไขที่สำคัญหลากหลายประการ โดยเฉพาะเงื่อนไขเกี่ยวกับการเข้าถึงและการควบคุมปัจจัย การผลิตและระบบตลาด นั่นถือเป็นเงื่อนไขที่เป็นอุปสรรคพื้นฐานที่ทำให้ไม่สามารถแก้ไขปัญหายากจนของชาวนาได้ ซึ่งภายใต้ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมการผลิตในบริบทการผลิตเชิงพาณิชย์นั้น การเข้าถึงและการควบคุมปัจจัยการผลิต และระบบตลาดนั้นในแต่ละกลุ่มชาวนามีศักยภาพแตกต่างกัน ดังนั้นการแก้ไขปัญหานี้สินของชาวนานั้นทุกฝ่ายจะต้องร่วมมือกันเพื่อปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทาง สังคมการผลิต(the relation of production) ในชนบทโดยเฉพาะการกำหนดรูปแบบทางสังคม (social form) ในการเข้าถึงทรัพยากร และการควบคุมปัจจัยการผลิต และรูปแบบการหมุนเวียนและการกระจาย ผลผลิตในสังคมให้เกิดความเท่าเทียมกัน นั่นเอง